Ежен Йонеско

Стільці

Трагічний фарс

З французької переклали Оксана Коломієць та Лариса Шевченко

ДІЙОВІ ОСОБИ:

СТАРИЙ — 95 років.

СТАРА — 94 роки.

ПРОМОВЕЦЬ — 45–50 років.

Багато інших дійових осіб.

Круглі стіни із заглибленням посередині. Кімната позбавлена будь-яких прикрас. Справа, починаючи від авансцени, — троє дверей. Далі вікно з табуретом перед ним; далі ще двері. Вглибині — великі парадні двостулкові двері. Двоє інших дверей, одні навпроти одних, обрамовують їх. Вони майже приховані від очей глядачів. Ліворуч, також починаючи від авансцени, — троє дверей. Вікно з табуретом — саме навпроти вікна з правого боку. Далі чорна дошка і підвищення. Втім, декорації краще розглядати за планом.

1 — великі двостулкові двері в глибині сцени.

2, 3, 4, 5 — бокові двері праворуч.

6, 7, 8 — бокові двері ліворуч.

9, 10 — двері, сховані у заглибленні.

11 — підвищення і чорна дошка.

12, 13 — вікна з табуретами ліворуч і праворуч.

14 — порожні стільці,

ххх — прохід за кулісами.

На першому плані сцени два стільці поруч. Під стелею — гасова лампа.

Завіса піднімається. Напівтемрява. Стоячи на табуреті, Старий вихиляється з вікна ліворуч. Стара запалює гасову лампу. Спалахує зелене світло. Стара тягне чоловіка за рукав.

СТАРА. Ну ж бо, серденько, зачини вікно. Гнила вода смердить, та ще комашня залітає.

СТАРИЙ. Дай мені спокій!

СТАРА. Годі, годі, серденько, сідай. Не вихиляйся з вікна, бо у воду шубовснеш. Ти ж знаєш, що сталося з Франциском І. Треба бути обережнішим.

СТАРИЙ. Знову приклади з історії! Гівнулько моя, я вже втомився від французької історії. Я хочу дивитися: човни — ніби плями на воді під сонцем.

СТАРА. Ти не можеш їх бачити. Сонця немає, зараз ніч, серденько.

СТАРИЙ. Залишаються тіні від них.

Він дуже сильно вихиляється з вікна.

СТАРА (щосили тягнучи його). О, ти лякаєш мене, серденько… Сідай же, однаково ти не побачиш, як вони прибувають. І не намагайся. Ніч на дворі.

Старий неохоче дозволяє себе стягти з табурета.

СТАРИЙ. Я хотів би подивитись, я так люблю дивитись на воду.

СТАРА. Як можна, серденько?.. Мені від цього голова йде обертом. О, цей будинок, цей острів, я не можу до них звикнути. Все оточене водою… вода з-під вікон аж до обрію…

Стара тягне Старого до двох стільців на передньому плані. Цілком природно Старий сідає їй на коліна.

СТАРИЙ. Шоста година вечора… вже ніч. Пригадуєш, колись було не так, о дев'ятій годині ще було світло, і о десятій, і опівночі.

СТАРА. Твоя правда, ну й пам'ять!

СТАРИЙ. Все дуже змінилося.

СТАРА. Чому ж це, як ти гадаєш?

СТАРИЙ. Не знаю, Семірамі, моя гівнульо. Можливо тому, що чим далі йдеш, тим глибше занурюєшся. А все через те, що Земля обертається, обертається, обертається…

СТАРА. Обертається, обертається, моє серденько… (Тиша.) О! Так, ти, безперечно, великий вчений. Ти, серденько, дуже обдарований. Ти міг би стати першим серед президентів, першим серед королів, навіть

першим серед лікарів, навіть серед маршалів, якби побажав, якби був хоч трохи честолюбним…

СТАРИЙ. Ну й до чого все воно нам? Краще ми не прожили б… Зрештою, ми маємо становище в суспільстві, хоч там як, я — маршал будинку, адже я швейцар.

СТАРА (пестить Старого, як пестять дитину). Серденько моє, крихітко моя…

СТАРИЙ. Я дуже нудьгую.

СТАРА. Ти був веселіший, коли дивився на воду… — А ти удай кого-небудь задля нашої розваги, як минулого вечора.

СТАРИЙ. Сама удай кого-небудь, сьогодні твоя черга.

СТАРА. Ні, твоя.

СТАРИЙ. Твоя!

СТАРА. Твоя!

СТАРИЙ. Твоя!

СТАРА. Твоя!

СТАРИЙ. Пий свій чай, Семірамі.

Чаю, вочевидь, немає.

СТАРА. Ну тоді удай місяць лютий.

СТАРИЙ. Я не люблю геть усі місяці.

СТАРА. Але ж тепер ми не маємо нічого іншого. Ну ж бо, для моєї втіхи...

СТАРИЙ. Ну дивись, ось місяць лютий...

Він чеше голову, як Стан Лорель.

СТАРА (сміючись і аплодуючи). Так, саме так, дякую, дякую! Ти такий чарівний, моє серденько! (Цілує його.) О, ти дуже обдарований, ти міг би стати принаймні першим серед маршалів, коли б побажав.

СТАРИЙ. Я швейцар, маршал будинку.

Мовчання.

СТАРА. Розкажи мені ту історію, ти знаєш, історію: і тоді засміялися...

СТАРИЙ. Ще? З мене досить цієї історії... Тоді засміялися? Знову її... Ти завжди просиш мене про одне й те саме!.. "Тоді засміялися..." Це одноманітно... Ось уже сімдесята п'ять років, як ми побралися, і кожного вечора, абсолютно кожного вечора ти примушуєш мене розповідати одну й ту саму історію, зображувати тих самих людей, ті ж самі місця... завжди одне й те саме... Поговоримо про щось інше...

СТАРА. Я не втомлююсь від цього, серденько... Це твоє життя, і воно мене захоплює.

СТАРИЙ. Ти знаєш його напам'ять.

СТАРА. Я забуваю тієї ж миті... Кожного вечора сприймаю все як уперше. Саме так, моє серденько, я роблю це навмисно, я ковтаю

проносне… Для тебе, моє серденько, кожного вечора я стаю новою. Починай, прошу тебе!

СТАРИЙ. Якщо ти хочеш.

СТАРА. Ну, прошу, розповідай свою історію. Бо ж вона й моя історія, все твоє належить також і мені. Тоді ви при…

СТАРИЙ. Тоді ми при… моя гівнульо…

СТАРА. Тоді ми при… моє серденько…

СТАРИЙ. Тоді ми прибули до великих грат. Ми промокли до рубця, промерзли до кісток, бувши протягом годин, днів, ночей, тижнів…

СТАРА. Місяців…

СТАРИЙ. Під дощем… Ми тремтіли вухами, ногами, колінами, носами, зубами… З того часу минуло вісімдесят років… Нам не дозволяли ввійти! Принаймні вони могли відчинити хоч хвіртку садка…

Мовчання.

СТАРА. В садку трава була мокра.

СТАРИЙ. Була стежка, що вела до невеличкого майдану, посередині — сільська церква… Де було те село, ти пам'ятаєш?

СТАРА. Ні, моє серденько, я нічого вже не знаю.

СТАРИЙ. Як ми туди потрапили? Де дорога? Гадаю, та місцевість називалася Париж…

СТАРА. Парижа ніколи не існувало, мій маленький.

СТАРИЙ. Це місце існувало, адже воно провалилося… Це було світле місто, бо воно згасло, згасло — з того часу минуло ось уже чотириста тисяч років… І від нього нічого сьогодні не лишилося, крім пісні.

СТАРА. Справжньої пісні? Це цікаво. Якої пісні?

СТАРИЙ. Колискової, такої собі алегорії: "Париж залишається Парижем".

СТАРА. Ви йшли туди через сад? Це далеко?

СТАРИЙ (мрійливо, безнадійно). Пісня?.. Дощ?..

СТАРА. Ти дуже обдарований. Коли б тобі хоч трохи амбіцій, ти міг би бути першим серед королів, першим серед маршалів, серед журналістів, акторів… Все це, на жаль, у ямі… У великій чорній ямі… У чорній ямі, я тобі кажу.

Мовчання.

СТАРИЙ. Тоді ми при…

СТАРА. Ну, давай по порядку… Розповідай…

Стара починає сміятися, тихенько, наче недоумкувата, потім дедалі голосніше, вибухами реготу. Старий також заходиться сміхом.

СТАРИЙ. Тоді ми засміялися, аж у нас заболіли животи, випадок був надто смішний… Сміхотун заліз у живіт, живіт голий, у сміхотуна був живіт… він мав валізу, повну сміху… сміх розсипався по землі… сміхотун також на землі, земляний живіт… тоді ми засміялися, засміялися,

засміялися, кумедний живіт, голий від сміху, валіза, випадок з болем від сміху стрімголов, голий від сміху живіт, тоді ми зареготали, тоді сміхотун прийшов зовсім голий, ми засміялися…

СТАРА (сміючись). Тоді ми засміялися із сміхотуна, він приповз зовсім голий, ми засміялися, валіза, валіза сміху, сміх у животі…

СТАРІ (разом, сміючись). Ну й засміялися! При… при… О! О! Посміховисько з голим животом… зі сміхом примчало… (Дослухаються.) Ну ми… голий живіт… валіза… (Потроху вгамовуються.) Ми за… засмі… засміялися…

СТАРА. Отже, то був твій уславлений Париж.

СТАРИЙ. Краще не скажеш.

СТАРА. О, ти такий, моє серденько, такий… О, такий, ти знаєш, такий… Ти міг би стати кимось у житті, кимось набагато значнішим, ніж швейцар.

СТАРИЙ. Будьмо скромними, задовольняймося малим…

СТАРА. Може, ти занапастив своє покликання?

СТАРИЙ (раптом плаче). Я його занапастив, я його зламав, а-а-а, мамо, де ти… де ти, мамо? Пхи-пхи, я сирота. (Стогне.) Сирота, сиро…

СТАРА. Я з тобою. Чого ти боїшся?

СТАРИЙ. Ні, Семірамі, моя гівнульо, ти не моя мама… Сирота… Сиро… Хто мене захищатиме?

СТАРА. Але ж я тут, моє серденько!

СТАРИЙ. Це не те саме… Я хочу маму… ти не моя мама…

СТАРА (пестячи його). Ти краєш моє серце, не плач, мій маленький.

СТАРИЙ. У-у-у, дай мені спокій. Я зовсім кволий… мені боляче… Моє покликання завдає мені болю, воно розбилося.

СТАРА. Заспокойся.

СТАРИЙ (ридаючи з широко роззявленим, як у дитини, ротом). Я сирота… сиро…

СТАРА (пестить його, намагаючись заспокоїти). Моя сирітко, моє серденько… Ти краєш мені серце, сирітко… (Колише Старого, який хвилину тому сів їй на коліна.)

СТАРИЙ (ридає). У-у-у, моя мама! Де моя мама? В мене немає більше мами…

СТАРА. Я твоя дружина, отже, зараз я — твоя мама.

СТАРИЙ (поступаючись помалу). Це неправда, я сирота, у-у-у…

СТАРА (все ще колишучи його). Мій малесенький, сирото, сирітко, сирітонько, сиротинко, сирото…

СТАРИЙ (усе ще набурмосений, дозволяючи себе умовити). Ні… Я не хочу… я не хо…

СТАРА (наспівує). Сирота-ля-ля, сирітка-ля-ля, сирітонька-ля, сиротинка-ля…

СТАРИЙ. Ні… ні…

СТАРА (грає так само). Ля-ля, лю-ля, лі-лі-сирітка, ля-ля-сиротинонька.

СТАРИЙ (сопе, поступово заспокоюючись). Де вона, моя мама?

СТАРА. На квітучому небі… Вона чує тебе, вона бачить тебе між квітів. Не плач, бо змусиш заплакати її.

СТАРИЙ. Це теж неправда-а-а… Вона не бачить мене… Вона не чує мене… Я сирота на цьому світі, ти не моя мама… (Майже заспокоївся).

СТАРА. Ну ж бо, заспокойся, не доводь себе до плачу. Ти маєш неабиякі чесноти, мій маленький маршале. Витри сльози, увечері повинні прийти запрошені. Не варто, щоб тебе бачили отаким от… Нічого не втрачено, нічого не загублено, ти їм скажеш усе, ти поясниш, що маєш послання… Ти завжди твердив, що скажеш це… Треба жити, треба боротися заради свого послання…

СТАРИЙ. Маєш рацію, у мене є послання. Я борюсь… Маю щось таке… послання, яке мушу передати людству…

СТАРА. Людству, моє серденько, людству твоє послання!

СТАРИЙ. Авжеж… авжеж…

СТАРА (витирає Старому носа, витирає сльози). Так, ти мужчина, солдат, унтер-офіцер…

СТАРИЙ (злізає з колін Старої і, схвильований, міряє сцену маленькими кроками). Я не такий, як інші, у мене в житті є ідеал. Можливо, як ти кажеш, я обдарований, я талановитий, але мені не щастить. Я був взірцевим унтер-офіцером, завжди був на висоті становища, здається, достатньо…

СТАРА. Тільки не для тебе. Ти не такий, як інші, ти величніший. Однак, ти міг би лагодити з усіма, як усі. Ти ж посварився з усіма друзями, начальством, маршалами, з твоїм братом.

СТАРИЙ. Це не моя провина, Семірамі, ти добре знаєш, що він сказав.

СТАРА. Що ж він сказав?

СТАРИЙ. Він сказав: друзі, я бачу блоху. Я завітав сюди з надією залишити блоху у вас…

СТАРА. Так кажуть, мій любий, ти не повинен був звертати на це уваги. Але чому ти посварився з Карелом? Він також припустився помилки?

СТАРИЙ. Ти мене розгніваєш зараз, розгніваєш зараз!.. Авжеж, він припустився помилки. Одного вечора він прийшов і сказав: я бажаю вам успіху; я мав би вимовити слово, яке приносить успіх, але не вимовлю, а триматиму його в голові. І він зареготав, як дурний!

СТАРА. Він мав добре серце, мій любий. У житті не слід бути таким дітливим.

СТАРИЙ. Я не люблю такі жарти.

СТАРА. Ти міг би бути першим серед моряків, першим серед столярів-червонодеревців, першим над оркестром…

Западає довга мовчанка. Якийсь час вони сидять, напружено випроставшись на своїх стільцях.

СТАРИЙ (немов уві сні). Це було край кінця саду… Там було… Там було… там було… Що там було, моя люба?

СТАРА. Місто Париж.

СТАРИЙ. Край кінця міста Парижа було, було… Було що?

СТАРА. Що було, моє серденько, хто був?

СТАРИЙ. То було якесь місце, то був чудовий час…

СТАРА. То був такий гарний час, ти вважаєш?

СТАРИЙ. Я не пам'ятаю місця…

СТАРА. То не втомлюй собі голови…

СТАРИЙ. Це було дуже далеко, я не можу більше… його надолужити… Де це було?..

СТАРА. Але що було?

СТАРИЙ. Ну те, що я… Де було і хто?

СТАРА. Хоч де б воно було, я ітиму за тобою скрізь, я ітиму за тобою, моє серденько.

СТАРИЙ. О, мені так тяжко висловлюватись… Треба все сказати…

СТАРА. Так, то твій священний обов'язок. Ти не маєш права замовчувати свого послання. Треба звіритися людям, вони чекають на тебе… Всесвіт чекає тільки на тебе.

СТАРИЙ. Так, так, я скажу.

СТАРА. Ти справді зважився? Треба.

СТАРИЙ. Пий свій чай.

СТАРА. Ти міг би бути першим серед промовців, коли б мав більше волі… Я пишаюсь, я щаслива, що ти нарешті вирішив промовляти до всіх країн, до Європи, до всіх континентів!

СТАРИЙ. Гай-гай, мені так тяжко висловлюватись, немає легкості.

СТАРА. Треба тільки почати, і легкість прийде так само, як життя і смерть… Досить тільки бути рішучим. Саме тоді, коли говоримо, ми знаходимо думки, слова… І потім у власних словах… місто також, садок… знаходимо, можливо, все, і ми вже не сироти…

СТАРИЙ. Та це ж не я говоритиму, я найняв професійного Промовця, він буде казати від мого імені, побачиш.

СТАРА. Отже, ти справді призначив усе на цей вечір? Принаймні ти запросив усіх… усіх видатних людей, усіх власників і всіх вчених?

СТАРИЙ. Так, усіх власників і всіх вчених.

Мовчання.

СТАРА. Охоронців? Єпископів? Хіміків? Казанярів? Скрипалів? Делегатів? Президентів? Поліцаїв? Торговців? Будівлі? Авторучки? Хромосоми?

СТАРИЙ. Так, так, і поштових службовців, і шинкарів, і артистів — усіх тих, хто хоч трішки вчений і трішки власник!

СТАРА. І банкірів?

СТАРИЙ. Я їх запросив.

СТАРА. Пролетарів? Службовців? Військових? Революціонерів? Реакціонерів? Психіатрів та їхніх психів?

СТАРИЙ. Так, так, усіх, усіх, усіх, тому що всі навколо переважно вчені або власники…

СТАРА. Не нервуйся, моє серденько, я не хочу тебе дратувати. Ти такий недбалий, як усі генії; збори надто важливі, треба, щоб цього вечора прийшли всі. Ти можеш розраховувати на них? Вони пообіцяли?

СТАРИЙ. Пий свій чай, Семірамі.

Мовчання.

СТАРА. Папу, папери і пустунчиків?

СТАРИЙ. Я їх запросив. (Мовчання.) Хочу передати їм послання. Все життя мені бракує повітря… А зараз вони все знатимуть завдяки тобі і Промовцеві — лише ви мене й зрозуміли.

СТАРА. Я так пишаюсь тобою…

СТАРИЙ. Збори відбудуться за кілька хвилин.

СТАРА. Отже, вони справді прийдуть цього вечора? Ти вже не хочеш плакати, вчені і власники замінять мам і тат. (Мовчання.) Може, відкласти збори? Чи не занадто ми від них стомимось?

Хвилювання збільшується. Протягом кількох хвилин Старий ходить навколо Старої маленькими нерішучими кроками. Наважується зробити крок або два до дверей, повертається і знову ходить по колу.

СТАРИЙ. Ти справді гадаєш, що від зборів можна стомитись?

СТАРА. Ти трохи застудився.

СТАРИЙ. А як слід учинити, щоб відмінити запрошення?

СТАРА. Запросимо їх іншого вечора, ти міг би зателефонувати їм.

СТАРИЙ. Боже мій, пізно, вони, певно, вже вирушили.

СТАРА. Слід бути розсудливішим.

Чути плескіт човна по воді.

СТАРИЙ. Здається, вони близько. (Плескіт човна посилюється). Їдуть!

Стара також підводиться і йде, шкутильгаючи.

СТАРА. Може, це Промовець?

СТАРИЙ. Він так швидко не ходить. Це має бути хтось інший. (Чути дзвінок.) А!

Знервовані старі прямують до дверей, схованих з правого боку вглибині. Йдучи, вони розмовляють.

СТАРИЙ. Ходімо.

СТАРА. Я геть розпатлана, зачекай трішки…

Вона дає лад зачісці, сукні і, все ще шкутильгаючи, підсмикує на ходу грубі червоні панчохи.

СТАРИЙ. Могла б приготуватися заздалегідь, часу було досить.

СТАРА. Як погано я вбрана… старе пожмакане плаття…

СТАРИЙ. Воно лише потребує праски. Поспішай-бо! Ти змушуєш людей чекати.

Щось бурмочучи, старі підходять до дверей у заглибленні. Якусь мить глядачі їх не бачать. Чути, як вони відчиняють двері і, впустивши когось, зачиняють їх.

ГОЛОС СТАРОГО. Добридень, мадам. Заходьте, будь ласка. Раді вас бачити. Ось моя дружина.

ГОЛОС СТАРОЇ. Добридень, мадам, дуже рада з вами познайомитися. Обережно, не попсуйте капелюшка. Можете витягти шпильку, так зручніше. О! Ми не сядемо на вашого капелюшка.

ГОЛОС СТАРОГО. Покладіть шубу тут, зараз я вам допоможу. Ні, вона не зіпсується.

ГОЛОС СТАРОЇ. О, який гарний костюм… триколірна блузка… Може, скуштуєте бісквітів? Ви не товста… ні, хіба пухкенька… Покладіть вашу парасольку.

ГОЛОС СТАРОГО. Прошу за мною. (Спиною до залу.) Я обіймаю скромну посаду…

Старі одночасно розступаються, щоб дати місце між собою невидимій гості.

Потім вони рухаються вперед, уже обличчям до глядачів. Звертаються до невидимої Пані, яка іде посередині.

СТАРИЙ (до невидимої Пані). Погода була гарна?

СТАРА (до неї ж). Ви дуже втомилися? Так, трохи.

СТАРИЙ (до неї ж). На воді…

СТАРА (до неї ж). Дуже люб'язно з вашого боку.

СТАРИЙ (до неї ж). Зараз принесу вам стілець.

Старий прямує ліворуч, виходить у двері номер шість.

СТАРА (до неї ж). Тим часом сідайте на цей стілець. (Вказує на один з двох стільців і сідає з правого боку від невидимої Пані.) Спекотно, еге ж? (Посміхається до Пані.) Яке гарне віяло! Мій чоловік… (Старий з'являється у дверях номер сім із стільцем.) …подарував мені таке саме сімдесят три роки тому… Я ще маю те віяло. (Старий ставить стілець з лівого боку від невидимої Пані.) Це було на мій день народження!

Старий сідає на принесений стілець. Таким чином, невидима Пані сидить посередині. Старий, обличчям до Пані, всміхається їй, хитає головою, потихеньку потирає руки з таким виглядом, ніби уважно слухає її слова. Стара поводиться так само.

СТАРИЙ. Життя ніколи не було дешеве, мадам.

СТАРА (до Пані). Ви маєте рацію… (Пані їй відповідає). Слушне зауваження. Можливо, прийшов час змінитися… (Іншим тоном.) Мій чоловік, можливо, займеться цим… він вас сповістить.

СТАРИЙ (до Старої). Замовкни, замовкни ж, Семірамі, ще не час обговорювати це. (До Пані.) Пробачте, мадам, що я розбурхав вашу цікавість. (Пані реагує.) Люба мадам, не наполягайте…

Старі посміхаються. Навіть сміються. Видно, що вони дуже вдоволені тим, що розповіла їм Пані. Потім пауза в розмові. Обличчя кам'яніють.

СТАРИЙ (до Пані). Так, ви маєте цілковиту рацію.

СТАРА. Так, так, так… О! Та ні.

СТАРИЙ. Так, так, так. Зовсім ні.

СТАРА. Так?

СТАРИЙ. Ні?!

СТАРА. Ви це сказали.

СТАРИЙ (сміється). Це неможливо.

СТАРА (сміється). О! Тоді. (До Старого.) Вона чарівна.

СТАРИЙ (до Старої). Пані причарувала тебе. (До Пані). Прийміть мої вітання!

СТАРА (до Пані). Ви не така, як нинішня молодь…

СТАРИЙ (важко нахиляється, щоб підняти невидимий предмет, який впустила додолу невидима Пані). Облиште, не турбуйтесь… я зараз підніму… О! Ви випередили мене… (Знову випростовується.)

СТАРА (до Старого). Вона не твого віку.

СТАРИЙ (до Пані). Старість — досить великий тягар. Бажаю вам лишатися вічно молодою.

СТАРА (до Пані). Він каже це щиро, це промовляє його добре серце. (До Старого.) Моє серденько!

Кілька хвилин мовчанки. Старі, профілем до залу, дивляться на Пані, ввічливо усміхаючись. Зрештою повертають голови до залу, знову дивляться на Пані, відповідаючи посмішками на її посмішку. Відповідають на її запитання.

СТАРА Дуже люб'язно з вашого боку цікавитись нами.

СТАРИЙ. Ми живемо відлюдно.

СТАРА. Мій чоловік не мізантроп, але він любить самотність.

СТАРИЙ. У нас є радіо, я ловлю вудкою рибу, та й човни ходять досить добре.

СТАРА. У неділю прибуває два човни вранці, один увечері, це не враховуючи приватних човнів.

СТАРИЙ (До Пані). Коли гарна погода, є місяць.

СТАРА (До Пані). Він завжди виконує свої обов'язки маршала будинку. Це тішить його... Звичайно, в такому віці можна б піти на відпочинок.

СТАРИЙ (до Пані). Я матиму досить часу для відпочинку в могилі.

СТАРА (до Старого). Не кажи цього, моє серденько... (До Пані.) Сім'я, власне те, що від неї лишилося, і друзі мого чоловіка ще приходили до нас час від часу десять років тому...

СТАРИЙ (до Пані). Взимку гарна книга біля обігрівача, спогади про ціле життя...

СТАРА (До Пані). Скромне життя, втім, досить змістовне... Дві години щоденно він працює над своїм посланням.

Лунає дзвінок. Протягом короткого часу чути плескіт човна на воді.

СТАРА (до Старого). Хтось прийшов. Іди швидше.

СТАРИЙ (до Пані). Прошу вибачити, мадам! Хвилинку! (До Старої.) Швидше іди по стільці.

СТАРА (до Пані). Одну хвилинку, моя люба.

Чути різкий дзвінок.

СТАРИЙ (зовсім стомлений, поспішає до дверей праворуч, водночас Стара йде до прихованих дверей ліворуч, ледь встигаючи, шкутильгаючи). Це дуже владна особа. (Поспішає, відчиняє двері номер два. Входить невидимий Полковник. Можливо, доречно, щоб тихенько лунала сурма і кілька звуків з "Привіт, полковнику". Відчинивши двері й побачивши невидимого Полковника, Старий шанобливо виструнчився.) А! Мій Полковнику! (Невпевнено піднімає руку, бажаючи віддати честь — хисткий рух.) Добридень, мій Полковнику. Це дивовижна честь... я... я не чекав... однак... Одне слово, я надзвичайно пишаюсь тим, що приймаю у своїй домівці такого героя. (Тисне невидиму руку, яку йому простягає невидимий Полковник і церемонно вклоняється, потім випробовується.) Дозволю собі зізнатися без удаваної скромності, що я не вважаю себе не гідним вашого візиту! Пишаюсь — так... Не гідним — ні!

Стара з'являється із стільцем з правого боку.

СТАРА. О, яка гарна уніформа! Які нагороди! Хто це, моє серденько?

СТАРИЙ (до Старої). Хіба ти не бачиш, що це Полковник?

СТАРА (до Старого). А!

СТАРИЙ (до Старої). Порахуй галуни! (До Полковника.) Це моя дружина Семірамі. (До Старої.) Підійди, я тебе познайомлю з моїм Полковником. (Стара підходить, тягнучи в одній руці стілець. Робить реверанс, не випускаючи стільця.) Моя дружина. (До старої.) Полковник.

СТАРА. Дуже приємно, мій Полковнику. Ласкаво просимо. Ви — друг мого чоловіка, він маршал...

СТАРИЙ (невдоволено). Будинку, будинку...

СТАРА (невидимий Полковник цілує руку Старої. Це зрозуміло з руху, яким вона простягає руку для поцілунку. Від хвилювання Стара випускає стілець.) О! Він вихований... Одразу видно, що людина належить до вищого світу. (Знову бере стілець, звертається до Полковника.) Стілець для вас.

СТАРИЙ (до невидимого Полковника). Будьте ласкаві, ідіть за мною. (Всі прямують до авансцени, Стара тягне стілець.) Так, у нас хтось є. Очікується ще багато інших осіб!

Стара ставить стілець з правого боку.

СТАРА (до невидимого Полковника). Сідайте, прошу.

Старі знайомлять між собою двох невидимих осіб.

СТАРИЙ. Молода Пані, наш друг.

СТАРА. Дуже добрий друг…

СТАРИЙ (та сама гра). Полковник… видатний військовий.

СТАРА (показуючи стілець, щойно принесений для Полковника). Візьміть-бо стілець…

СТАРИЙ (до Старої). Ні, ти добре бачиш, що Полковник бажає сісти поряд Пані!

Полковник невидимо сідає на третій, починаючи з лівого боку сцени, стілець. Пані ніби сидить на другому стільці, між ними. відбувається нечутна розмова. Старі стоять позаду стільців — Старий ліворуч від Пані, Стара — Праворуч від Полковника.

СТАРА (дослухаючись до розмови гостей). О! Це занадто.

СТАРИЙ (так само). Можливо. (Поверх голів гостей старі жестами коментують розмову, яка, вочевидь, їх не задовольняє. Раптом.) Так, мій Полковнику, їх тут ще немає, зараз прийдуть. Промовець говоритиме замість мене, він пояснить сенс мого послання. Обережно, Полковнику, чоловік цієї Пані може з'явитися з хвилини на хвилину.

СТАРА (до Старого). Хто цей пан?

СТАРИЙ (до Старої). Я ж тобі казав, це Полковник.

Невидимо відбуваються непристойні речі.

СТАРА (до Старого). Я це знала.

СТАРИЙ. Тоді чому ти питаєш?

СТАРА. Щоб знати. Полковнику, не кидайте на підлогу недокурки.

СТАРИЙ (до Полковника). Я забув, мій Полковнику. Останню війну ви виграли чи програли?

СТАРА (до невидимої Пані). Не дозволяйте себе кривдити, моя крихітко!

СТАРИЙ. Подивіться на мене, подивіться на мене, невже я маю вигляд поганого солдата? Одного разу, мій Полковнику, в одній баталії...

СТАРА. Він перебільшує! Це непристойно! (Тягне Полковника за невидимий рукав.) Послухайте його! Не дозволяйте себе ошукати, моє серденько!

СТАРИЙ (швидко продовжуючи). Я сам убив двісті дев'ять, їх так називали тому, що вони дуже високо стрибали, щоб утекти, однак вони менш численні, ніж мухи, авжеж, воно не настільки цікаво... Полковнику, завдяки твердості свого характеру я їх... О! Прошу, прошу.

СТАРА (до Полковника). Мій чоловік ніколи не бреше — так, ми літні люди, але нас шанують.

СТАРИЙ (різко, до Полковника). Крім іншого, герой також має бути ввічливим, якщо хоче бути справжнім героєм.

СТАРА (до Полковника). Я давно вже вас знаю. І в гадці не мала, що ви здатні на таке. (Звертається до Пані. Водночас чути плескіт човнів.) І в гадці не мала, що ви здатні на таке. У нас своя гідність і самолюбство.

СТАРИЙ (тремтячим голосом). Я ще здатний носити зброю. (Дзвінок.) Пробачте, піду відчиню. (Робить незграбний рух, стілець невидимої Пані перекидається.) О! Даруйте.

СТАРА (кидаючись стрімголов). Ви не забилися? (Старі допомагають невидимій Пані підвестися.) Ви забруднилися, скрізь пилюка.

Стара допомагає невидимій Пані струсити пилюку. Знову дзвінок.

СТАРИЙ. Пробачте, пробачте. (До Старої.) Іди по стілець.

СТАРА (до обох невидимих). Даруйте, ми на хвилинку.

Тоді як Старий іде відчиняти двері номер три, Стара виходить по стілець у двері номер п'ять і повернеться крізь двері номер вісім.

СТАРИЙ (прямуючи до дверей). Він хотів довести мене до нестями. Я майже розгнівався. (Відчиняє двері.) О! Це ви, мадам? Очам не вірю, однак... Я зовсім не сподівався... Справді, це... О! Мадам, мадам... Я багато думав про вас протягом усього життя, все життя, мадам, вас називали "красунею"... Це ваш чоловік... Безперечно, мені сказали про це... Ви зовсім не змінилися... О! Так, так, ваш ніс видовжився і набряк... Я не завважив цього запертого погляду, але зараз бачу... страшенно видовжився... О! Яка шкода! Втім, це не навмисне... Як це сталося? Поволі... Пробачте мені, месьє, любий друже, дозвольте називати вас любим другом, я знав вашу дружину задовго до вас... вона була така сама, але із зовсім іншим носом... я вас вітаю, месьє, ви маєте вигляд людини, яка дуже себе любить. (Стара із стільцем з'являється із дверей номер вісім.) Семірамі, ось іще двоє, потрібен стілець... (Стара ставить стілець за чотирма іншими стільцями і виходить у двері номер вісім, щоб за кілька хвилин повернутися з дверей номер п'ять з іншим стільцем, який вона поставить поряд із попередніми. У цей час Старий із двома гостями підійде до неї.) Підходьте, підходьте, нас уже багато, зараз вас познайомлю... О! Красуня, Красуня, мадемуазель Красуня — так вас називали... ви згорбилися удвічі... О! Месьє, вона все ще гарна, під окулярами сховані її красиві очі. Її волосся геть сиве, та під сивиною є чорне, голубе, я певен... підходьте, підходьте... Що це, месьє? Подарунок для моєї дружини? (До старої, яка щойно ввійшла із

стільцем.) Семірамі, це Красуня, ти знаєш, Красуня… (До Полковника і невидимої Пані.) Це мадемуазель, пробачте, мадам Красуня… не смійтеся… І її чоловік. (До Старої.) Подруга дитинства, я тобі багато про неї розповідав… І її чоловік… (Знову до Полковника і першої невидимої Пані.) І її чоловік…

СТАРА (робить реверанс). Їй-Богу, він добре зображує. Має красиву ходу. Добридень, мадам, добридень, месьє. (Вказує новоприбулим на двох інших невидимих осіб.) Друзі, так…

СТАРИЙ (до Старої). Він приніс тобі подарунок.

Стара бере подарунок.

СТАРА. Це квітка, месьє? Чи колиска? Яблуня? Крук?

СТАРИЙ (до Старої). Та ні, ти ж добре бачиш, що це картина!

СТАРА. О! Як гарно, дякую, месьє… (До першої невидимої Пані.) Подивіться, моя люба подруго, якщо бажаєте.

СТАРИЙ (до невидимого Полковника). Подивіться, якщо бажаєте.

СТАРА (до чоловіка Красуні). Лікарю, лікарю, мене часто нудить, у мене буває відрижка, нудота, в мене мерзнуть очі, мерзнуть пальці, я страждаю на ревматизм, печінку, лікарю, лікарю!..

СТАРИЙ (до Старої). Цей пан не лікар, він фотограф.

СТАРА (до першої Пані). Якщо ви вже надивилися на неї, можете її повісити. (До Старого.) Це не має жодного значення, він все одно чарівний, він блискучий. (До Фотографа.) Я не хотіла вам казати компліментів…

У цей час Старий і Стара мають стояти за стільцями, спинами одне до одного, зовсім близько. Вони розмовляють — Старий із Красунею, Стара з Фотографом. Час від часу звертаються і до двох перших гостей.

СТАРИЙ (до Красуні). Я дуже схвильований… Проте ви лишилися тією ж… Я вас кохав сто років тому… Ви так змінилися… Ви зовсім не змінилися… Я вас любив… Я вас люблю…

СТАРА (до Фотографа). О месьє, месьє, месьє…

СТАРИЙ (до Полковника). Щодо цього я згоден з вами.

СТАРА (до Фотографа). О, справді, месьє, справді… (До першої Пані.) Дякую, що ви її повісили… Даруйте, якщо потурбувала.

Освітлення побільшало. Воно стає дедалі яскравішим з появою нових гостей.

СТАРИЙ (до Красуні, майже скиглячи). Гай-гай, де торішній сніг?

СТАРА (до Фотографа). О! Месьє, месьє… О месьє…

СТАРИЙ (показуючи Красуні пальцем на першу Пані). Це молода подружка… Вона дуже лагідна.

СТАРА (показуючи Фотографу пальцем на Полковника). Це державний Полковник верхи на коні… товариш мого чоловіка… нижчий за чином, мій чоловік — маршал…

СТАРИЙ (до Красуні). Ваші вуха не завжди були такі загострені. Ви пам'ятаєте, моя Красуне?

СТАРА (манірна, кумедна — до Фотографа. У цій сцені стає все більш гротескною — демонструватиме грубі червоні панчохи, підніматиме численні спідниці так, що видно білизну в дірках, оголюватиме старі груди. Відкинута назад голова, руки на стегнах, на вустах еротичні скрики. Широко розставивши ноги, вона сміятиметься, як повія. Така невластива Старій поведінка повинна розкрити її приховану сутність. Урветься вона так само несподівано, як і почалася). Це вже не для мого віку… Ви вважаєте?

СТАРИЙ (до Красуні, дуже романтично). В наш час Місяць був живою зіркою… Так, так, коли б ми наважилися, то були б дітьми. Чи не бажали б ви наздогнати втрачений час? Чи можливо ще це для нас? Чи можливо? Ні, ні, вже не можемо. Час проминув швидко, наче поїзд. Він проклав рейки на шкірі. Ви вважаєте, що пластична хірургія може зробити диво? (До Полковника.) Я військовий, ви — теж, військові ж бо завжди молоді… Маршали — ті ж самі боги… (До Красуні.) Так мало статися… Гай-гай, ми все втратили. Ми могли бути такі щасливі, я вам кажу, ми могли, ми могли… Можливо, квіти ростуть під снігом!

СТАРА (до Фотографа). Підлесник! Крутій! Я здаюсь молодшою від свого віку? Ви пустунчик! Ви хвилюєте мене.

СТАРИЙ (до Красуні). Хочете бути моєю Ізольдою, а я щоб був вашим Трістаном? Краса в серцях… Ви розумієте?.. Ми розділили б на двох радість, красу, вічність… Чому ми не наважилися? Недостатньо бажали цього… Ми все втратили… втратили… втратили.

СТАРА (до Фотографа). О, ні, ні! О-ля-ля, ви примушуєте мене тремтіти. Ви теж залоскотаний? Боїтесь лоскоту чи лоскотунчик? Мені трохи соромно… (Сміється.) Подобається вам моя нижня спідниця?

СТАРИЙ (до Красуні). Злиденне життя швейцара!

СТАРА (повертає голову до першої невидимої Пані). Щоб приготувати крепдешин? Яйце бика, годинка молока та сік шлунковий. (До Фотографа.) У вас такі спритні пальці… одна-а-ак!

СТАРИЙ (до Красуні). Моя благородна супутниця, Семірамі, замінила мені матір. (Повертається до Полковника.) Полковнику, я ж вам втовкмачую, що істиною або оволодівають, або знаходять її.

СТАРА (до Фотографа). Ви й справді вважаєте, що можна мати дітей у будь-якому віці? Дітей у будь-якому віці?

СТАРИЙ (до Красуні). Саме це мене й врятувало: внутрішнє життя, спокійний внутрішній інтер'єр, стриманість, мої наукові дослідження, філософія, моє послання…

СТАРА (до Фотографа). Я ніколи не зраджувала чоловікові, маршал… Не так сильно, я зараз впаду… Я лише його нещасна мама! (Ридає.) Пра… пра… (Відштовхує Фотографа.) …прамама. Цей крик, це моя совість ридає. Моя гілка яблуні зламана. Шукайте свого шляху в іншому місці. Я не хочу більше зривати квіти життя…

СТАРИЙ (до Красуні). Вищі інтереси…

Старий і Стара супроводжують Красуню і Фотографа до двох інших гостей і запрошують їх сісти.

СТАРІ. Сідайте, сідайте.

Старий і Стара сідають ліворуч і праворуч чотирьох порожніх стільців. Довга мовчазна сцена, що час від часу порушується словами "ні", "так"[1]. Старі слухають, що кажуть невидимі гості.

СТАРА (до Фотографа). Ми маємо сина… він, поза сумнівом, живе… він пішов від нас, звичайна справа… скоріш дивна… залишив своїх

батьків… він мав золоте серце… дуже давно. А ми ж його так любили… він грюкнув дверима… ми з чоловіком намагалися втримати його силою. Йому було сім років, свідомий вік… Ми йому кричали — сину, дитинко, сину, дитинко… Він навіть не озирнувся.

СТАРИЙ. Ні, на жаль, ми не мали дітей. Звичайно, я хотів би мати сина, Семірамі також… ми все робили… Моя нещасна Семірамі, в ній стільки материнського! Можливо цього й не треба було. Я сам був невдячним сином… О! Лише біль, журба, докори сумління… Нам лишилося тільки це.

СТАРА. Він сказав: ви вбиваєте пташок. Чому ви вбиваєте пташок? Ми не вбиваємо пташок… Ми навіть мусі ніколи не заподіяли лиха. Очі його були повні сліз. Він не дозволяв їх витирати. До нього не можна було підійти. Він казав: якщо ви вбиваєте всіх пташок… всіх пташок… Він погрожував нам своїми маленькими кулачками. Ви брешете, ви мене обдурили! На вулиці повно вбитих пташок, повно діток, які конають. Це пташиний спів!.. Ні, це стогін. Небо червоне від крові… Ні, моя дитинко, воно голубе… Він іще кричав: ви мене обдурили, я вас обожнював, гадав, що ви добрі… На вулицях повно мертвих пташок, ви їм повиколювали очі… Ви злі, тато й мамо! Я не хочу більше лишатися біля вас… Я кинулася йому до ніг. Батько плакав. Ми не змогли зупинити його… Іще було чути, як він кричав: ви відповідальні за це… А що таке відповідальні?

СТАРИЙ. Я покинув свою матір помирати у рівчаку, зовсім самотню. Вона кликала мене, ледь стогнучи: моя дитинко, любий синочку, не кидай мене помирати самотньо… Побудь зі мною, мені лишилося вже небагато. Не хвилюйся, мамо, казав я їй, я повернуся за хвилину… Я поспішав, я йшов на бал, танцювати. За хвилину й повернувся. Вона була вже мертва й глибоко похована… Я рив землю, шукав її і не зміг знайти… Я знаю, знаю, сини завжди залишають своїх матерів, вбивають нерідко своїх батьків… Таке вже життя. Але я страждаю від цього… інші — ні…

СТАРА. Він кричав: мамо, тато, я вас більше не побачу…

СТАРИЙ. Так, я страждаю від цього, інші — ні…

СТАРА. Не кажіть про це моєму чоловікові. Він-бо так любив своїх батьків. Не залишав їх і на мить. Піклувався про них, балував… Вони померли у нього на руках, кажучи йому: ти був чудовим сином, нехай Бог благословить тебе.

СТАРИЙ. Я й зараз бачу, як вона випросталась у рівчаку. Вона тримала у руці конвалії, вона кричала: не забудь мене, не забудь мене… Очі повні сліз, вона називала мене дитячим прізвиськом — Курчатко. Курчатку, казала вона, не залишай мене тут саму.

СТАРА (до Фотографа). Він ніколи не писав нам. Час од часу котрийсь із друзів переказував, що бачив його то там, то там, що він почуває себе добре, гарний чоловік…

СТАРИЙ (до Красуні). Коли я повернувся, її вже давно поховали. (До першої Пані.) О, так, у нашому будинку є кінотеатр, ресторан, ванні кімнати…

СТАРА (до Полковника). Авжеж, Полковнику, це тому що…

СТАРИЙ. Власне, саме воно.

Безладна розмова поступово згасає.

СТАРА. Аби ж то!

СТАРИЙ. Таким чином, я не… я йому… звичайно…

СТАРА (відповідає безладно). Коротко кажучи.

СТАРИЙ. Нашому і його.

СТАРА. Що ж до.

СТАРИЙ. Я це йому.

СТАРА. Його чи її?

СТАРИЙ. Їх.

СТАРА. Папільйотки… Ну ж бо.

СТАРИЙ. Він не.

СТАРА. Чому?

СТАРИЙ. Так.

СТАРА. Я.

СТАРИЙ. Коротко кажучи.

СТАРА. Коротко кажучи.

СТАРИЙ (до першої Пані). Що ви сказали, мадам?

Кілька хвилин старі сидять непорушно. Потім чути дзвінок.

СТАРИЙ (із збудженням, яке все збільшується). Ідуть. Гості. Ще гості.

СТАРА. Мені здалося, ніби я чую човни…

СТАРИЙ. Зараз відчиню. Іди по стільці. Пробачте, мадам, месьє.

СТАРА (до невидимих осіб, що вже зайшли). Підведіться, будь ласка, на мить. Промовець має скоро бути. Треба підготувати кімнату до конференції. (Стара розставляє стільці, повертаючи їх бильцями до зали.) Допоможіть мені, дякую.

СТАРИЙ (відчиняє двері номер сім). Добридень, мадам, добридень, месьє. Заходьте, будьте ласкаві.

Троє чи четверо з новоприбулих гостей мають дуже високий зріст. Старий мусить ставати навшпиньки, щоб потиснути їм руку. Стара, розставивши стільці, йде за Старим.

СТАРИЙ (знайомлячи гостей). Моя дружина... пан... пані... моя дружина... пан... пані... моя дружина...

СТАРА. Хто вони, всі ці люди, моє серденько?

СТАРИЙ (до Старої). Піди по стільці, люба.

СТАРА. Я не можу робити все!

Бурмочучи, Стара виходить у двері номер сім. Старий з новоприбулими прямує до авансцени.

СТАРИЙ. Не впустіть свого кіноапарата (Знову знайомить гостей.) Полковник... Пані... Красуня... Фотограф... Це журналісти, вони теж прийшли на конференцію, яка от-от має розпочатися... Почекайте ще трохи, вам не доведеться нудьгувати... гуртом... (Стара з'являється з двома стільцями з дверей номер сім.) Давай швидше із своїми стільцями, потрібен ще один.

Стара, бурмочучи, йде ще по один стілець до дверей номер три і повернеться крізь двері номер вісім.

СТАРА. Все гаразд, все гаразд, я роблю те, що можу… я не машина… Хто всі ці люди? (Виходить.)

СТАРИЙ. Сідайте, сідайте, прошу, пані з паніями, пани з панами, чи навпаки, якщо бажаєте… Ми не маємо кращих стільців… це швидше імпровізація… пробачте, візьміть стілець зсередини… вам потрібна авторучка? Зателефонуйте до Майо, вам відповість Моніка… Клод це провидіння… я не маю радіо… отримую всі газети… це залежить від багатьох речей… я керую цими житлами, але не маю штату… треба робити заощадження… ніяких інтерв'ю, прошу вас… зараз же… ну, а згодом побачимо… зараз у вас буде місце, ви зможете сісти… але що вона робить? (Стара з'являється із стільцем з дверей номер вісім.) Швидше, Семірамі!

СТАРА. Я стомилась… Хто всі ці люди?

СТАРИЙ. Поясню тобі пізніше.

СТАРА. А оця? Оця, моє серденько?

СТАРИЙ. Не нервуйся. (До Полковника.) Мій Полковнику, журналістика — ремесло, схоже на ремесло воїна… (До Старої.) Приділи трохи уваги паніям, моя люба. (Дзвінок. Старий поспішає до дверей номер вісім.) Зачекайте хвилинку. (До Старої.) Стільці! Пробачте, панове.

Стара виходить у двері номер три, повертається з дверей номер два. Старий іде відчиняти невидимі глядачам двері номер дев'ять і зникає тієї миті, коли знову з'являється Стара.

СТАРИЙ. Заходьте… заходьте… заходьте… (Знову з'являється з численними невидимими гостями, серед яких мала дитина, що її Старий

тримає за руку.) З малими дітьми на наукову конференцію не ходять… бідний малюк, він нудьгуватиме… А якщо почне кричати чи обмочить сукню паніям, от так рахуба! (Веде гостей до середини сцени. Стара приходить з двома стільцями.) Познайомтеся з моєю дружиною. Семірамі, це їхні діти.

СТАРА. Пані, пані… О, які вони славні!

СТАРИЙ. Оцей найменший.

СТАРА. Який він гарненький… гарненький… гарненький!

СТАРИЙ. Стільців не вистачає.

СТАРА. О-ля-ля!

Стара йде по стілець. Тепер вона ходитиме у двері номер два і три з правого боку.

СТАРИЙ. Візьміть малюка на коліна, двох близнят можна посадити на один стілець. Обережно, вони хисткі, стільці з будинку, вони належать його власникові. Так, мої діти, він сваритиметься з нами, він злий… він хотів, аби ми купили у нього стільці, та вони не варті того. (Стара швидко, як тільки може, повертається із стільцем.) Ви всі не знайомі між собою… бачите одне одного вперше… (До Старої.) Семірамі, допоможи мені познайомити гостей.

СТАРА. Хто всі ці люди? Я познайомлю, з вашого дозволу, познайомлю вас, та хто ж вони?

СТАРИЙ. Дозвольте рекомендувати вам… щоб я вам рекомендував… щоб я вам її рекомендував… Пан, пані, панянка… пан… пані… пані… пан…

СТАРА (до Старого). Ти одягнув свій тільник? (До гостей.) Пан, пані, пан…

СТАРИЙ. Гості!

Знову дзвінок.

СТАРА. Гості!

Знову дзвінок.

Дзвінок, знову дзвінки, потім іще. Старий знесилений. Стільці, розміщені спинками до зали, утворюють правильні ряди, які постійно збільшуються, як це буває у залі для глядачів. Витираючи спітніле чоло, захеканий, Старий іде від одних дверей до інших, розміщує невидимих гостей. Стара теж змучена. Шкандибаючи і поспішаючи щодуху, приносить стільці. Тепер на сцені багато невидимих гостей. Намагаючись не наштовхуватись на них, старі обережно обминають стільці. Їхній рух відбувається таким чином: Старий іде до дверей номер чотири, Стара виходить у двері номер три і повертається з дверей номер два: Старий відчиняє двері номер сім, Стара виходить у двері номер вісім і повертається з дверей номер шість і т. ін. Таким чином, обходячи всю сцену, вони користуються всіма дверима.

СТАРА. Пробачте… пробачте… що… так… пробачте… пробачте…

СТАРИЙ. Заходьте, панове, прошу, пані… це пані… дозвольте… так…

СТАРА (із стільцями). Тут… тут… їх занадто… їх справді занадто… занадто багато, о-ля-ля!

З-за сцени наближається плескіт човнів. Тепер усі звуки долинають тільки з-за куліс. Старі продовжують відчиняти двері, приносять стільці. Безперервно лунають дзвінки.

СТАРИЙ. Цей стіл нам заважає. (Пересуває, точніше, робить рухи, ніби пересуває стіл. Йому допомагає Стара.) Тут зовсім немає місця, пробачте нам…

СТАРА (удає, ніби звільняє стіл. Звертається до Старого). Ти одягнув свій тільник?

Дзвінок.

СТАРИЙ. Скільки гостей! Стільців! Гостей! Стільців! Заходьте, заходьте, панове. Швидше, Семірамі. Тобі, звичайно, допоможуть…

СТАРА. Даруйте… даруйте… добридень, пані… пан… пан…. так, так, стільці…

СТАРИЙ (під супровід постійних дзвінків і плескіт човнів, що причалюють до пристані дедалі частіше, плутає між стільців і вже не встигає від одних дверей до інших). Так, зараз… Ти одягла свій тільник? Так, зараз, хвилинку терпіння, так, так терпіння…

СТАРА. Твій тільник? Мій тільник? Даруйте, даруйте.

СТАРИЙ. Проходьте тут, панове, прошу вас… пр… пробачте… ошу… заходьте… проведу… місця… люба подруго… та не тут… обережно… вас, моя подруго?..

Тривала пауза. Чути плескіт хвиль, човнів, безперервно дзвонять. Рух досягає кульмінації. Усі двері відчиняються і зачиняються без упину. Великі двері в глибині сцени залишаються зачиненими. Старі сновигають між дверима без жодного слова, таке враження, ніби вони рухаються на коліщатках. Старий зустрічає людей, супроводжує їх кілька кроків, вказуючи місця. Йому бракує часу. Стара приносить стільці. Вони зустрічаються, зіштовхуються, не припиняючи руху. Потім Старий крутитиметься посередині сцени майже на одному місці, лише

вказуючи рукою гостям, де сісти. Рука рухатиметься дуже швидко. Стара зупиниться із стільцем в руках, поставить його, візьме, знову поставить, удаючи, що й вона хоче йти до дверей, крутячи головою і шиєю дуже швидко. Рух не повинен послаблюватись. Старі мають справляти враження постійного руху, хоча насправді лишаються на одному місці. Їхні руки, голови, очі окреслюють, можливо, маленькі кола. Поступово рух уповільнюватиметься, дзвонять уже рідше. Двері також відчинятимуться повільніше. Тієї миті, коли дзвінки припиняться і двері вже не будуть відчинятись і зачинятись, має виникнути враження, що на сцені повно людей.[2]

СТАРИЙ. Зараз я знайду вам місця… потерпіть… Семірамі, хай йому біс…

СТАРА (з порожніми руками). Стільців більше немає, моє серденько. (Раптом починає продавати невидимі програмки численним гостям.) Програма, купуйте програму, програма вечора, купуйте програму!

СТАРИЙ. Спокійно, панове, вам зараз приділять увагу… по черзі в порядку прибуття. Місця знайдемо. Все владнається.

СТАРА. Купуйте програму! Зачекайте трохи, Пані, я не можу обслуговувати всіх одночасно, в мене не сто рук, я не корова… Будьте ласкаві, пане, передайте програму вашій сусідці, дякую… Мої гроші, мої гроші…

СТАРИЙ. Та я ж кажу, зараз вас розсадять! Не хвилюйтеся! Сюди, сюди, обережно… о любий друже… любі друзі…

СТАРА. Програма… пуйте граму… грама…

СТАРИЙ. Так, мій любий, вона там, нижче, продає програми… немає безглуздих професій… це вона… ви бачите її… ваше місце в другому ряду… праворуч… ні, ліворуч… саме це!

СТАРА. ...грама... грама... купуйте програму...

СТАРИЙ. Що ви від мене хочете? Я роблю, все, що можу! (До гостей, які сидять.) Посуньтеся трішечки, будь ласка... воно буде для вас, пані... підійдіть. (Під натиском натовпу змушений піднятися на підвищення.) Пробачте нам, будь ласка, панове, сидячих місць більше немає...

СТАРА (стоїть на протилежному боці сцени, навпроти Старого, між дверима номер три і вікном). Купуйте програму, хто бажає програму? Шоколад-глясе, карамель, м'ятні цукерки... (Не маючи можливості рухатися, загнана в глухий кут, Стара кидає програми і цукерки навмання, на голови невидимих гостей.) Ось вони!

СТАРИЙ (стоїть на підвищенні, дуже збуджений. Його штовхають, він спускається з підвищення, знову піднімається, спускається, хтось чіпляє його ліктем.) Пробачте... вельми перепрошую... обережно...

Його штовхають, він ледве утримується на ногах, чіпляється за чиїсь плечі.

СТАРА. Що це за люди? Програма, купуйте програму, шоколад-глясе.

СТАРИЙ. Хвилинку мовчання, панове, благаю вас... мовчання. Це дуже важливо... осіб, які не мають місць для сидіння, люб'язно просять звільнити прохід... Не стійте між стільцями.

СТАРА (до Старого, майже кричить). Хто всі ці люди, моє серденько? Що вони тут роблять?

СТАРИЙ. Звільняйте, панове. Особи, які не мають місць для сидіння, повинні для загальної зручності стояти під стіною, там, ліворуч або ж праворуч... Ви все побачите, все почуєте, не бійтеся нічого, всі місця гарні!

Зчиняється велика метушня. Старого штовхають у натовпі, він робить майже півколо і опиняється на вікні праворуч, біля табурета. Стара діє так само з протилежного боку, опинившись біля вікна ліворуч поряд з іншим табуретом.

СТАРИЙ (роблячи зазначений рух). Не штовхайтесь, не штовхайтесь.

СТАРА (так само). Не штовхайтесь, не штовхайтесь.

СТАРИЙ (так само). Не штовхайтеся ж, не штовхайтеся.

СТАРА (так само). Не штовхайтеся, панове, не штовхайтеся.

СТАРИЙ (так само). Спокійно… помалу… спокійно… що це…

СТАРА (так само). Ви ж таки не дикуни.

Нарешті вони дістаються своїх місць. Кожен біля свого вікна. Старий біля вікна ліворуч, неподалік підвищення. Стара праворуч. Вони залишатимуться на цих місцях до кінця вистави.

СТАРА (кличе Старого). Моє серденько… я більше тебе не бачу… Де ти? Хто вони? Чого бажають усі ці люди? Хто це?

СТАРИЙ. Де ти? Де ти, Семірамі?

СТАРА. Де ти, моє серденько?

СТАРИЙ. Тут, біля вікна… Ти мене чуєш?

СТАРА. Так, я чую твій голос! Багато голосів, але я розрізняю твій…

СТАРИЙ. А ти, де ти?

СТАРА. Я також біля вікна! Мені страшно, мій рідний, занадто багато людей… ми далеко одне від одного… ми повинні бути обережні в нашому віці… ми могли б згубитися… Треба бути поруч, всіляке може статися, моє серденько, моє серденько…

СТАРИЙ. О, я щойно тебе помітив! Ми побачимося знову, не бійся нічого, я з друзями. (До друзів.) Радий потиснути вашу руку… Саме так, я вірю в прогрес з безперервними потрясіннями, але, але…

СТАРА. Все гаразд, дякую… Яка погана погода! Яка ж гарна погода! (Вбік.) Однак я боюсь… Що, власне, я тут роблю? (Кричить.) Моє серденько, моє серденько!..

Кожен розмовляє з гостями зі свого місця.

СТАРИЙ. Щоб запобігти експлуатації людини людиною, нам потрібні гроші, гроші і ще раз гроші!

СТАРА. Моє серденько… (Засмикана гостями.) Так, мій чоловік там, саме він організує… там… О, ви туди не дійдете… треба б дістатися туди, він з друзями…

СТАРИЙ. Звичайно, ні… я це завжди казав… чиста логіка, цього не існує… це наслідування…

СТАРА. Бачите, бувають же такі щасливі люди. Снідають вони в літаку, обідають у поїзді, вечеряють на пароплаві, сплять же у ваговозах, які їдуть, їдуть, їдуть…

СТАРИЙ. Ви кажете про гідність людини? Спробуємо врятувати принаймні обличчя. Гідність — це лише його зворотний бік.

СТАРА. Не зникайте в темряві. (Вибухає сміхом.)

СТАРИЙ. Про це питають мене ваші співвітчизники.

СТАРА. Звичайно, розкажіть мені все.

СТАРИЙ. Я скликав вас, щоб пояснити… індивід і особа — це одна й та сама особа.

СТАРА. Він має заклопотаний вигляд. Винен нам багато грошей.

СТАРИЙ. То не я. Я інший. Я сам в іншій людині.

СТАРА. Діти мої, не довіряйте одне одному.

СТАРИЙ. Часом я прокидаюсь серед цілковитої тиші. Це сфера. В ній усього досить. Проте слід бути обережним. Її форма може раптом зникнути. Є дірки, крізь які вона витікає.

СТАРА. Привиди, навіть фантоми, вони ніщо… Мій чоловік виконує дуже важливі обов'язки, високі обов'язки.

СТАРИЙ. Пробачте… Це зовсім не мій погляд! Я вчасно повідомлю вас про свою думку з цього приводу… Зараз же не скажу нічого! Промовець, той, на кого ми чекаємо, скаже, відповість вам замість мене, що хвилює наше серце… він вам усе пояснить… Коли? Коли буде нагода… час прийде скоро…

СТАРА (до своїх друзів). Краще буде якнайраніше… Звичайно… (Убік.) Вони вже не дадуть нам спокою. Нехай забираються звідси! Де ж він, моє нещасне серденько, я більше не бачу його…

СТАРИЙ (так само). Але не втрачайте терпіння. Ви почуєте моє послання. Зараз.

СТАРА (убік). А! Я чую його голос! (До друзів.) Знаєте, мого чоловіка ніколи не розуміли. Нарешті настав його час.

СТАРИЙ. Послухайте мене, я маю багатий досвід. У всіх галузях життя, думки… Я не егоїст — треба, щоб людство скористалося з цього.

СТАРА. Ой! Ви наступаєте мені на ноги… Там є відморожені місця!

СТАРИЙ. Я розробив цілу систему. (Убік.) Промовець повинен бути тут! (Голосно.) Я страшенно страждав!

СТАРА. Ми багато страждали. (Убік.) Промовець повинен бути тут! Вже час.

СТАРИЙ. Багато страждав, багато чого навчився.

СТАРА (луною). Багато страждала, багато чого навчилася.

СТАРИЙ. Побачите самі, моя система досконала.

СТАРА (луною). Побачите самі, його система досконала.

СТАРИЙ. Якщо захочуть коритися моїм настановам.

СТАРА (луною). Якщо захочуть коритися його настановам.

СТАРИЙ. Врятуємо світ!..

СТАРА. Рятуючи світ, врятуйте його душу!

СТАРИЙ. Одна істина для всіх!

СТАРА (луною). Одна істина для всіх!

СТАРИЙ. Підкоріться мені!

СТАРА (луною). Підкоріться йому!

СТАРИЙ. Адже я абсолютно впевнений!..

СТАРА (луною). Адже він абсолютно впевнений!..

СТАРИЙ. Ніколи…

СТАРА. Нізащо в світі…

Раптом з-за куліс долинають фанфари.

СТАРА. Що це там відбувається?

Шум посилюється. Двері у глибині відчиняються із страшним гуркотом. Крізь них видно тільки порожнечу, але дуже вражаючу. З прибуттям Імператора, так само невидимого, великі вікна й двері освітлюються, яскраве світло затоплює сцену.

СТАРИЙ. Я не знаю… не вірю… чи це можливо… звичайно… звичайно ж… неймовірно… і однак… так… саме так… це Імператор! Його величність Імператор!

Максимальної інтенсивності світло ллється крізь відчинені двері й вікна. Проте світло холодне, порожнє. Чути ще шум, який зненацька припиняється.

СТАРА. Моє серденько… моє серденько., хто це?

СТАРИЙ. Встаньте! Це його величність Імператор! У мене, у нас у гостях Імператор… Семірамі, ти усвідомлюєш?

СТАРА (не розуміючи). Імператор… Імператор? Моє серденько! (Раптом розуміє). О, так, Імператор! Величність! Величність! (Безтямно раз по раз робить гротескні реверанси.) У нас! У нас!

СТАРИЙ (плаче від хвилювання). Величність! О, моя величність!.. Моя маленька, велика величність! О, яка висока ласка… це чарівний сон…

СТАРА (луною). Чарівний сон… арівний…

СТАРИЙ (до невидимого натовпу). Встаньте, панове, наш любий Імператор, государ Імператор серед нас! Ура! Ура!

Він видирається на табурет, стає навшпиньки, щоб мати змогу побачити Імператора. Стара на своєму боці робить те саме.

СТАРА. Ура! Ура!

Чути тупотіння.

СТАРИЙ. Ваша величносте! Я тут! Ваша величносте! Чи ви мене чуєте? Бачите? Повідомте ж його величність, що я тут! Величносте! Величносте! Ваш найвідданіший слуга тут!

СТАРА (все ще луною). Ваш найвідданіший слуга, величносте!

СТАРИЙ. Ваш слуга, ваш раб, ваш пес, ау, ау, ваш пес, величносте…

СТАРА (голосно виє по-собачому). У… у… у…

СТАРИЙ (заламуючи руки). Чи ви бачите мене? Відповідайте ж, сір! Ах, я вас бачу, я щойно побачив найясніше обличчя вашої величності… ваше божественне чоло… Так, я його помітив, незважаючи на ширму придворних…

СТАРА. Незважаючи на придворних, ми тут, величносте.

СТАРИЙ. Величносте! Величносте! Не дозволяйте, панове, його величності стояти… Бачите, моя величносте, я справді єдиний, хто піклується про вас, про ваше здоров'я, я найвідданіший серед ваших підданих!

СТАРА (луною). Найвідданіші піддані вашої величності!

СТАРИЙ. Дозвольте ж пройти, панове… як же мені прокласти дорогу в цьому натовпі… я маю смиренно вклонитися його величності Імператорові… Дозвольте ж пройти…

СТАРА (луною). Дозвольте йому пройти… дозвольте йому пройти… йти…

СТАРИЙ. Дозвольте мені пройти, дозвольте ж мені пройти. (У відчаї.) О! Чи я дійду коли-небудь до нього?

СТАРА (луною). До нього… до нього…

СТАРИЙ. А проте моє серце і все моє єство біля його ніг. Натовп придворних оточує його… О, о, вони хочуть мені перешкодити дійти до нього! Вони, звичайно, бояться, що… О, я чую, чую! Придворні інтриги, я знаю… Мене хочуть розлучити з вашою величністю!

СТАРА. Заспокойся, моє серденько… Його величність бачить тебе, дивиться на тебе… Його величність підморгнув мені… Його величність з нами!

СТАРИЙ. Імператорові потрібне найкраще місце, біля підвищення… Він має чути все, що скаже Промовець!

СТАРА (ставши на табуреті навшпиньки, задерши підборіддя якомога вище, щоб краще бачити). Нарешті Імператором зайнялися.

СТАРИЙ. Хай благословиться небо. (До Імператора.) Сір, ваша величність може мені довіритися. Біля вашої величності мій друг і представник. (Стоїть навшпиньках на табуреті.) Панове, пані, панянки, дітки мої, я вас благаю...

СТАРА (луною) ...гаю...гаю...

СТАРИЙ. Я хотів би побачити... відійдіть... я хотів би... небесний погляд... шановане обличчя, корону, ореол його величності... Сір, звольте звернути ваше видатне обличчя в мій бік, до вашого покірного слуги... такого смиренного... О, цього разу я добре бачу... я бачу...

СТАРА (луною). Цього разу він бачить... він бачить... ачить...

СТАРИЙ. Радість переповнює мене... я не маю слів, щоб висловити безмірність моєї вдячності... в моєму скромному помешканні... О величносте! О сонце! Тут, тут, у цьому помешканні, де я, щоправда, є маршалом... та в ієрархії вашої армії я всього лише сержант...

СТАРА (луною). Маршал-сержант...

СТАРИЙ. Я пишаюсь... пишаюсь і водночас смиренно схиляю голову... так і має бути... на жаль... Звичайно, я маршал, я міг би бути при імператорському дворі, тут же я наглядаю лише за маленьким двором... величносте, я... величносте, мені важко висловлюватись... Я міг би мати багато речей, чимало коштовностей, якби знав, якби бажав... якби я... якби ми... Величносте, пробачте моє хвилювання...

СТАРА. До третьої особи!

СТАРИЙ. Нехай ваша величність зволить мене пробачити! Отже, ви прийшли… ми вже не сподівалися… нас могло тут не бути… О, рятівниче, в житті мене було принижено…

СТАРА (ридаючи, луною) …нижено…нижено.

СТАРИЙ. Я багато страждав у житті… Я міг би кимось стати, якби був упевнений у підтримці вашої величності… я не мав жодної підтримки… якби ви не прийшли, було б уже пізно… ви, сір, мій останній притулок…

СТАРА (луною). Останній притулок… сір… танній притулок… притулок…

СТАРИЙ. Я зробив нещасними своїх друзів, усіх, хто мені допомагав… Блискавка била руку, що простягалася до мене…

СТАРА (луною). Руку, що простягалася… тягалася… алася…

СТАРИЙ. Завжди були всі підстави мене ненавидіти і жодних — любити…

СТАРА. Це неправда, моє серденько, це неправда. Я ж бо люблю тебе, я твоя матуся…

СТАРИЙ. Усіх моїх ворогів винагороджено, а мої друзі зрадили мене.

СТАРА (луною). Друзі… зрадили… зрадили…

СТАРИЙ. Мені робили багато лиха. Мене переслідували. Якщо я й скаржився, то саме на тих, хто завжди вважався правим. Часом я намагався помститися… але я ніколи не міг… ніколи не міг помститися… був занадто жалісний… не хотів бити лежачого ворога, я завжди був надто добрий.

СТАРА (луною). Він був надто добрий, добрий, добрий, добрий.

СТАРИЙ. Саме жалісність мене й занапастила…

СТАРА (луною). Моя жалісність… жалісність… жалісність…

СТАРИЙ. Але вони не мали жалю. Вони кололи мене шпильками, били дрючками, ножами, гарматами, трощили мені кістки…

СТАРА (луною). Кістки… кістки… кістки…

СТАРИЙ. Мене позбавляли посад, обкрадали, вбивали… Я був вмістилищем лиха, громовідводом катастроф…

СТАРА (луною). Громовідводом катастроф… громовідводом…

СТАРИЙ. Щоб забути, величносте, я вирішив займатися спортом… альпінізмом… мене тягли за ноги, щоб я посковзнувся… я хотів піднятися сходами, мені зіпсували сходинки… я провалився… Я бажав мандрувати, мені відмовляли в паспорті… Я думав був перейти річку, мені відрізали мости…

СТАРА (луною). Відрізали мости.

СТАРИЙ. Я хотів перетнути Піренеї, вже не було більше Піренеїв.

СТАРА (луною). Більше Піренеїв… Він міг би бути, величносте, як і багато хто, першим над редакторами, першим над акторами, першим над лікарями, величносте, першим над королями…

СТАРИЙ. З іншого боку, мене ніколи не брали до уваги… ніколи не надсилали запрошень… Але я, слухайте, що я вам скажу, я сам-один міг би врятувати людство, та ще й досить хворе людство. Ваша величність

усвідомлює собі… я принаймні міг порятувати вас від болю, який мучить вас останні чверть століття, якби мав можливість передати своє послання. Я не втрачаю надії врятувати вас, час ще є, я маю план… на жаль, мені тяжко висловлюватись…

СТАРА (поверх невидимих голів). Промовець буде тут, він говоритиме за тебе. Його величність тут… Тобі нема чого хвилюватись, тебе слухатимуть, усе змінилося, ти маєш усі козирі.

СТАРИЙ. Нехай ваша величність мені пробачить… Вам вистачає турбот… Мене було принижено… Відійдіть же трохи, панове, не заступайте мені ніс його величності, я хочу бачити, як сяють діаманти на імператорській короні… Ваша величність поблажливо поставилася до моєї вбогої персони, тому зволила зідвідати моє скромне помешкання. Яке надзвичайне відшкодування! Величносте, якщо фізично я стаю навшпиньки, то це не через пиху, а щоб споглядати вас! Подумки ж я припадаю до ваших ніг!

СТАРА (ридаючи). До ваших ніг, сір, ми припадаємо до ваших ніг, до ваших ніг, до самісіньких пальців…

СТАРИЙ. У мене короста. Мій шеф виставив мене за двері, бо я не робив реверанси його малюку і його коневі. Мені дали коліном під зад, утім, сір, це не має жодного значення… тому що… сір… величносте… подивіться… я тут… тут…

СТАРА (луною). Тут… тут… тут… тут… тут…

СТАРИЙ. Тому що ваша величність тут… ваша величність візьме до уваги моє послання… Промовець уже мав би бути… Він примушує його величність чекати…

СТАРА. Нехай його величність пробачить Промовця. Він має прийти. Він буде тут за хвилину. Нам телефонували.

СТАРИЙ. Його величність такий добрий. Його величність не піде отак, нічого не послухавши, нічого не почувши.

СТАРА (луною). Нічого не почувши, нічого не почувши, нічого не послухавши…

СТАРИЙ. Саме він промовлятиме від мого імені… Щодо мене, то я не можу… У мене немає таланту… він же має всі папери, всі документи…

СТАРА. Трохи терпіння, сір, благаю вас, він повинен прийти. Він має прийти за хвилину.

СТАРИЙ (побоюється, що Імператор може втратити терпіння). Послухайте, величносте, я давно вже зробив відкриття… мені було сорок років… кажу це також і для вас, панове… Одного разу, як звичайно, після вечері, перед тим як лягти спати, я сів на коліна своєму батькові… мої вуса були значно довші й колючіші, ніж його… мої груди волохатіші… моє волосся вже сивіло, його залишалося ще темним… До нього завітали гості, великі люди, які зайшлися сміхом, сміхом…

СТАРА (луною). Сміхом, сміхом…

СТАРИЙ. Я не жартую, сказав я їм, я дуже люблю свого тата. Мені відповіли: вже північ, хлопчаки не лягають так пізно. Коли ж ви не йдете люлі-люлі, то ви, отже, уже не хлопчина. Втім, я їм не повірив би, якби вони не зверталися до мене на "ви".

СТАРА (луною). Ви…

СТАРИЙ. Замість… "ти"…

СТАРА (луною). Ти…

СТАРИЙ. Втім, я гадав, що я іще неодружений. Отже, ще дитина. Тієї ж миті мене одружили лише для того, щоб довести протилежне… На щастя, дружина замінила мені батька і матір[3]…

СТАРА. Промовець повинен прийти, величносте.

СТАРИЙ. Промовець прийде.

СТАРА. Він прийде.

СТАРИЙ. Він прийде.

СТАРА. Він прийде.

СТАРИЙ. Він прийде.

СТАРА. Він прийде.

СТАРИЙ. Він прийде, він прийде.

СТАРА. Він прийде, він прийде.

СТАРИЙ. Прийде.

СТАРА. Іде.

СТАРИЙ. Він іде.

СТАРА. Він іде, він тут.

СТАРИЙ. Він іде, він тут.

СТАРА. Він іде, він тут.

СТАРІ (разом). Він тут.

СТАРА. Ось він!

Мовчання. Приголомшені старі зосереджено дивляться на двері номер п'ять. Напружена сцена триває досить довго, приблизно півхвилини. Нечутно, дуже повільно двері широко розчиняються. З'являється Промовець. Це — реальний персонаж, тип художника або поета минулого століття. Крислатий чорний капелюх, бант на шиї, вуса і борідка — вигляд досить богемний, самовдоволений. Якщо невидимі персонажі повинні бути якомога реальніші, то Промовець має здаватися ірреальним. Ідучи вздовж стіни праворуч, він ніби потихеньку скрадається в глиб сцени напроти великих дверей, не повертаючи голови. Проходить повз Стару так, ніби не помічає її навіть тоді, коли Стара доторкнеться до нього рукою, щоб упевнитись, що він справді існує.

СТАРА. Ось він!

СТАРИЙ. Ось він!

СТАРА (слідкуючи за ним поглядом). Безперечно, це саме він, він існує. Во плоті й крові.

СТАРИЙ (слідкуючи за ним поглядом). Він існує. Це саме він. Це не сон!

СТАРА. Це не сон, я ж тобі казала!

Старий схрещує руки, піднімає до неба очі — мовчки радіє. Промовець, дійшовши до середини сцени, знімає капелюха, мовчки вклоняється, по-мушкетерському і дещо автоматично вітає невидимого Імператора.

СТАРИЙ. Величносте… рекомендую вам Промовця…

СТАРА. Це він!

Промовець надягає капелюха і піднімається на підвищення, звідки озирає стільці, невидиму публіку.

Завмирає в урочистій позі.

СТАРИЙ (до невидимої публіки). Ви можете попросити в нього автограф. (Мовчки, автоматично, Промовець роздає численні автографи. Старий у цей час знову підводить очі до неба, радіючи.) Жодна людина не може сподіватися більшого за життя…

СТАРА (луною). Жодна людина не може сподіватися більшого…

СТАРИЙ (до невидимого натовпу). А тепер, з дозволу вашої величності, я звертаюсь до усіх вас, панове, мої дітки, дорогі побратими, любі співвітчизники, пане Президенте, дорогі мої соратники…

СТАРА (луною). І мої дітки… ітки… ітки…

СТАРИЙ. Я звертаюсь до всіх вас, незалежно від віку, статі, громадянського стану, соціального становища, щоб подякувати вам від щирого серця.

СТАРА (луною). Подякувати вам…

СТАРИЙ. Отже, як Промовець… гаряче за те, що вас так багато… тихо, панове!

СТАРА (луною). Тихо, панове…

СТАРИЙ. З подякою звертаюсь також до всіх, завдяки кому стали можливі ці збори, до організаторів...

СТАРА. Браво!

Тим часом Промовець перебуває на підвищенні — урочистий, незворушний, лише рука його автоматично пише автографи.

СТАРИЙ. До власників цього будинку, до архітектора, до каменярів, які погодилися звести ці стіни!

СТАРА (луною). Стіни...

СТАРИЙ. До всіх, хто складав підмурок... Тихо, панове...

СТАРА (луною) ...анове...

СТАРИЙ. Я не забув і звертаюсь з найпалкішою подякою до столярів-червонодеревців, що виготовили стільці, на яких ви маєте змогу сидіти, до вправного майстра...

СТАРА (луною). Вправного...

СТАРИЙ...який виготував крісло, що в ньому з комфортом влаштувалася ваша величність, хоч це їй не заважає зберігати твердий і непохитний розум... Дякую також усім технікам, машиністам, які вбивають електричним струмом...

СТАРА (луною). Струмом, струмом...

СТАРИЙ. Друкарям, коректорам, редакторам, яким ми зобов'язані прекрасно виготовленими програмами... Дякую всесвітній солідарності всіх людей, нашій батьківщині, державі... (Повертається в бік, де має

сидіти Імператор.) ...човен якої ваша величність кермує з умінням справжнього лоцмана... дякую білетеркам...

СТАРА (луною). Білетеркам, білетеркам...

СТАРИЙ (показує на Стару). Продавщицям шоколаду і програмок...

СТАРА (луною). ...грамок...

СТАРИЙ. Моя дружина, моя супутниця, Семірамі!

СТАРА (луною). ...жина..., ...путниця..., ...мі! (Убік.) Моє серденько, він ніколи не забуває посилатися на мене.

СТАРИЙ. Дякую усім, хто надав мені фінансової або моральної допомоги, дуже цінної і компетентної, посприявши таким чином неабиякому успіхові цього вечора... Особливо дякую нашому улюбленому монархові, його величності Імператорові...

СТАРА (луною). ...личності Імператорові...

СТАРИЙ (серед цілковитої тиші). Прошу тиші... величносте...

СТАРА (луною). ...еличносте...

СТАРИЙ. Величносте, моїй дружині і мені нема чого більше бажати в| д життя. Наше існування може скінчитися на цьому апофеозі... Дякую небу, що подарувало нам довгі й мирні роки... моє життя було досить наповненим. Моя місія виконана. Я прожив не даремно, адже моє послання відкриється людству... (Рух до Промовця, який не помічає його. З великою гідністю і твердістю Промовець відштовхує руки бажаючих автографа.) Світові або тому, що від нього залишиться! (Широкий жест до невидимого натовпу.) Вам, панове і дорогі товариші, які і є

залишками людства, але з такими залишками можна зварити добру кашу… Промовцю… (Промовець дивиться в протилежний бік.) Так і мало статися, що мої сучасники тривалий час не визнавали мене, недооцінювали. (Стара ридає.) Хіба усе воно має значення тепер, коли я лишаю тобі, мій дорогий Промовцю і друже… (Промовець відмовляє у ще одному проханні автографа. Прибирає байдужого вигляду, роздивляючись навколо.) …турботу по те, щоб світло мого розуму засяяло серед нащадків… Донеси ж до Всесвіту мою філософію. Не нехтуй також кумедними, гіркими чи зворушливими подробицями мого життя, моїми смаками, моєю потішною ненажерливістю… розкажи усе про мою супутницю… (Стара подвоює ридання.) …як чудово вона готує, розкажи про Бері, мій рідний край! Я розраховую на тебе, великого знавця і Промовця! Що ж до мене і моєї вірної супутниці, то після довгих років тяжкої праці в ім'я прогресу людства, коли ми лишалися солдатами справедливої справи, тепер маємо віддати останню жертву, якої від нас ніхто не шмагає, але ми все одно її віддамо…

СТАРА (ридаючи). Так, так, помремо в зеніті слави… щоб увійти в легенду… Принаймні нам залишиться наша вулиця…

СТАРИЙ (до Старої). О ти, моя вірна супутнице! Протягом століття ти неухильно вірила мені, ніколи не покидала, ніколи… Та сьогодні, леле, в цю останню мить нас безжально розлучає натовп…

Я бажав би однак,

Так, бажав би,

З'єднати наші кістки

Під однією шкірою,

В одній домовині

Нашої старої плоті,

Живити одних хробаків

І разом тліти…

СТАРА. Разом тліти…

СТАРИЙ. Жаль! Жаль!

СТАРА. Жаль! Жаль!

СТАРИЙ. Наші трупи впадуть далеко від інших, ми тлітимемо у водяній самотності… Не будемо ж нарікати…

СТАРА. Треба здійснити те, що має здійснитися!

СТАРИЙ. Нас не забудуть. Вічний Імператор згадуватиме нас завжди.

СТАРА (луною). Завжди.

СТАРИЙ. Ми залишимо по собі слід, бо ми ж люди, а не міста.

СТАРІ (разом). Нам залишиться наша вулиця!

СТАРИЙ. Об'єднаймося ж у часі й вічності, якщо вже ми не змогли об'єднатися в просторі так, як нас поєднувало лихо. Вмремо ж в одну мить… (До незворушного Промовця). Востаннє я довіряю тобі… розраховую на тебе… ти скажеш усе… передаси послання… (До Імператора.) Нехай пробачить мене ваша величність. Прощавайте! Прощавай, Семірамі.

СТАРА. Прощавайте! Прощавай, моє серденько!

СТАРИЙ. Хай живе Імператор!

Старий осипає невидимого Імператора конфетті й серпантином. Чути фанфари. Яскраве світло нагадує фейєрверк.

СТАРА. Хай живе Імператор!

Конфетті й серпантин падають на Імператора, потім на непорушного і незворушного Промовця, на порожні стільці.

СТАРИЙ (так само). Хай живе Імператор!

СТАРА (так само). Хай живе Імператор!

Старий і Стара одночасно кидаються кожен із свого вікна з криком: "Хай живе Імператор!" Раптова тиша. Немає більше фейєрверка. З двох боків сцени чути плескіт тіл, які впали у воду. Світло, що линуло з вікон і дверей, зникає, залишається тільки тьмяне освітлення, як на початку вистави. Чорні вікна широко відчинені, фіранки на них роздмухує вітер.

Промовець, який залишався незворушним під час сцени подвійного самогубства, через значний проміжок часу вирішує заговорити. Повернувшись обличчям до порожніх стільців, він видає звуки, з яких невидимий натовп розуміє, що Промовець — глухонімий. Він хрипить, стогне.

ПРОМОВЕЦЬ. Е-е-ммгу-гу-е-егю-гю-гюе.

Знесилений Промовець безпорадно опускає руки. Раптом його обличчя освітилося усмішкою, щось спало на думку — він повертається до чорної дошки, витягає з кишені крейду і пише великими літерами: АНГЕХЛБ, ННАА, ННМ, НВНВНВ.

Знову повертається до невидимих гостей на сцені, показує пальцем на те, що написав на дошці.

ПРОМОВЕЦЬ. Ммм, ге, гу, гю, ммммм.

Невдоволений, різким рухом стирає написане, знову пише. Серед безладних написів можна розрізнити: ПРОЩАЙ, ПРОЩАЙ.

Промовець знову повертається до залу. Запитливо усміхається з таким виглядом, ніби йому вдалося щось сказати і його зрозуміли. Потім так само показує невидимому натовпі свої написи. Задоволений, урочистий, якийсь час він непорушно чекає. Оскільки сподіваної реакції немає, усмішка помалу зникає з його обличчя, він похмурніє. Чекає ще трохи, вклоняється з роздратуванням і спускається з підвищення. Хисткою ходою йде до великих дверей у глибині сцени. Перед тим як вийти, ще раз церемонно вітає ряди порожніх стільців, невидимого Імператора.

Тепер на порожній сцені лише стільці, підвищення, підлога, вкрита серпантином і конфетті. Двері вглибині широко відчинені в темряву. Вперше чути гомін невидимого натовпу — вибухи сміху, шепіт, іронічне кахикання. Спершу ледь чутний, поступово гомін зростає, потім поволі зменшується. Він має тривати досить довго, щоб публіка — справжня і уявна — добре закарбувала в пам'яті таке завершення вистави. Завіса падає дуже повільно.[4]

ЗАВІСА

Переклад: Оксана Коломієць та Лариса Шевченко, 1993, переклад українською мовою.

Примітки

1

"Ні", "так" повинні звучати ритмічно, повільне, щось на зразок речитативу; потім ритм прискорюється. Голови старих сонно похитуються у ритмі "так" і "ні".

2

Кількість принесених на сцену стільців дуже важлива — їх має бути принаймні сорок, якщо можливо, то й більше. Стільці з'являються дуже швидко, відчувається їх нагромадження. Сцена переповнена стільцями, натовпом присутніх відсутностей. Через такий шалений ритм бажано, щоб роль Старої виконувала молода актриса, яка б діяла відповідно до ситуації. Так було в Парижі, Лондоні, Нью-Йорку. Ці спритні дії повинні нагадувати цирк. Наприкінці цієї сцени стільці можуть з'явитися і в глибині декорацій. Щодо освітлення, то маленька кімната старих мусить мати такий вигляд, ніби вона стала величезною, як інтер'єр собору.

Репліки Старої, коли вона повторюватиме останні слова чоловіка, звучатимуть то як підсилена луна, то як речитатив чи ритмічні ридання.

З якогось моменту стільці вже не будуть уособлювати певний персонаж (Пані, Полковника, Красуню, Фотографа), а натовп людей, вони ніби гратимуть самі. Саме тому я настійно раджу режисерам, щоб під час надходження останніх стільців доведена до нестями Стара протягом хвилини приносила стільці мовчки. У цей час Старий на авансцені може вклонятись, як блазень, робити швидкі реверанси, вітаючи гостей.

Планувалося навіть ввести до вистави другу Стару, статурою схожу на Семірамі, яка приносила б стільці під час прискорення дії, входячи і виходячи зі спини. Семірамі в цей час мала виходити з протилежного боку сцени. Таким чином створювалось би враження появи Семірамі зі стільцями одночасно звідусіль. Певне враження тимчасовості виникатиме, коли здається, що Стара входить з одного боку і водночас виходить з іншого.

3

Слова Старого про батька, починаючи з: "...послухайте, величносте, я давно вже зробив відкриття", і до: "дружина замінила мені..." було виключено з вистави. Раджу і надалі їх виключати.

4

На виставі завіса падала під мукання німого Промовця. Чорної дошки на сцені не було.

1952 року, на першій виставі цієї п'єси, сценічної музики також не було. На виставі 1956 року виконувалася музика Моклера. Для вистави 1961 року П'єр Барбо створив кілька музичних фрагментів: для виходу Імператора (фанфари), для прискореної появи стільців і для фіналу, коли старі складають подяку. Музика ця сміховинно урочиста, нагадує музику ярмаркового свята. Вона повинна підкреслювати іронічну, гротескну і водночас драматичну гру обох акторів.